

Prof. dr hab. Daniela Szymańska
Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego
WNoZi Uniwersytet Mikołaja Kopernika
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Sylwii Nowak
pt. ***Czynniki kształtujące warunki życia w Piotrkowie Trybunalskim
po transformacji ustrojowej***

promotor: Prof. dr hab. Piotr Korcelli (Polska Akademia Nauk - Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego, Warszawa).

Studia nad warunkami i jakością życia w miastach mają długą tradycję. Wieloletnie obserwacje i badania zarówno socjologów, jak i geografów społecznych przyczyniły się do tego, że przedmiot badań jest dość dobrze „rozeznany”. Również w Polsce badanie warunków i jakości życia w miastach jest od wielu lat przedmiotem zainteresowania naukowców. Jakkolwiek w ostatnich latach zaobserwowano wyraźny postęp, to stan posiadanej wiedzy na ten temat, zwłaszcza w skali miejskiej jest nadal niezadowalający. Wielowymiarowość czynników wpływających na warunki życia sprawia, że jest to zagadnienie bardzo trudne do kwantyfikacji i realizacji. Podjęcie takiego wielowątkowego tematu jest więc wyzwaniem dla badacza, który chciałby wnieść coś nowego do tego obszaru wiedzy, który chciałaby z jednej strony bardzo szczegółowo (analitycznie), z drugiej natomiast w miarę syntetycznie (kompleksowo) zidentyfikować czynniki wpływające na warunki życia w danym mieście.

Zachętą do podjęcia tego typu badań są ogromne przeobrażenia jakie zaszły w Polsce po transformacji ustrojowej. Okres jaki upłynął od 1989 roku jest na tyle wystarczający by zbadać i pogłębić naszą wiedzę odnośnie warunków życia w miastach, w tym przypadku Piotrkowa Trybunalskiego - jako miasta postindustrialnego, miasta byłej stolicy województwa. A zatem podjęcie badań na temat *Czynników kształtujących warunki życia w Piotrkowie Trybunalskim* uważam za w pełni uzasadnione w sensie naukowym.

Z powyższego wynika, że Autorka podjęła się aktualnego i złożonego zadania badawczego. Należy podkreślić, że rozwiązała je w stopniu satysfakcjonującym. Rozprawa jest wprawdzie dość obszerna: praca zawiera 248 stron, w tym 34 tabele, 17 rycin (9 map i 8 wykresów), 29 fotografii, 22 strony w postaci załączników, wykaz literatury, spis map, tablic, wykresów i fotografii, ale cechuje ją czytelna i logiczna konstrukcja oparta na pięciu rozdziałach i podrozdziałach (a w zasadzie sześciu z wnioskami końcowymi). Uwagę mam do umieszczenia wykazu literatury po załącznikach. Spis literatury jest integralną częścią rozprawy i moim zdaniem powinien się on znaleźć po wnioskach końcowych, a nie za podziękowaniami i załącznikami.

Tak na marginesie chcę dodać, że *de-facto* rozprawa zawiera nie 248 stron (nie licząc literatury i załączników) a 360 znormalizowanych stron ($216 \times 3003 = 648648$ znaków ze spacjami). Strona znormalizowana liczby ok. 1800 znaków ze spacjami (30 wierszy po 60 znaków ze spacjami) zaś w pracy Doktorantki strony liczą 33 wiersze i zawierają 91 znaków ze spacjami (por. np. s. 7) co daje na stronę 3003 znaki ze spacjami. Rozprawa jest bardzo obszerna!

Praca Pani mgr Sylwii Nowak konceptualnie osadzona jest w geografii społecznej i po części w gospodarce przestrzennej. Autorka w sposób czytelny przedstawiła cel rozprawy, hipotezy badawcze i ich uzasadnienie.

Oceniając przedstawioną do recenzji pracę Pani mgr Sylwii Nowak chciałabym dokonać tej oceny w czterech warstwach: teoretyczno-metodologicznej, metodycznej, empiryczno-poznawczej i aplikacyjnej.

W warstwie teoretyczno-metodologicznej istotnym osiągnięciem Autorki jest „odnowienie” zastosowania koncepcji ekologii społecznej w analizie czynników kształtujących warunki życia w Piotrkowie Trybunalskim.

Schemat postępowania badawczego nie budzi zastrzeżeń, obejmuje on fazę studiów z wyznaczeniem zasadniczych pytań; fazę badań i analiz empirycznych oraz fazę dyskusji uzyskanych wyników i wnioskowania wraz z weryfikacją hipotez.

Przedmiot badań oraz obiekt badań jest przez Doktorantkę bardzo dobrze rozeznany. Mam tu jednak pewną uwagę, która nasuwa się w odniesieniu do zdań „...*Czyniąc przedmiotem badania miasto Piotrków Trybunalski...*” i dalej „...*Przedmiotem obserwacji uczyniono obszar miasta...*” (s.12) gdyż pomyliła (chyba przez przeoczenie) przedmiot badań z obiektem badań. Piotrków Trybunalski jest obiektem badania, zaś przedmiotem badania są warunki życia wraz z czynnikami je kształtującymi.

Na str. 200 Doktorantka napisała, że „...*Piotrków Trybunalski rozwija się wg. modelu koncentrycznego...*”. Pytanie czy rzeczywiście w Piotrkowie Trybunalskim zarysowują się homogeniczne struktury - „dzielnice” wyraźnie wykazujące na układ koncentryczny. Czy w świetle przeprowadzonych badań może wskazać, że w przypadku Piotrkowa Trybunalskiego koncepcja modelu koncentrycznego jest aktualna. Proszę także o krótką informację co obecnie jest bazą ekonomiczną miasta Piotrkowa Trybunalskiego.

Oceniając rozprawę Pani Mgr Sylwii Nowak w warstwie metodycznej chcę podkreślić, że Doktorantka wypracowała w miarę czytelną i obiektywną metodę zbierania, opracowania i prezentacji badań, a zestaw użytych metod, tak w zakresie zbierania, jak i analizy danych jest zadawalający. Z dysertacji wynika, że Autorka zna różne techniki gromadzenia i przetwarzania danych (czemu dała wyraz w podrozdziale 1.3 oraz 5.1 i 5.2), nieco skromniej porusza się gdy chodzi o kartograficzną wizualizację danych i analiz (rozd.4). Ze znanstwem opisuje statystyczne metody analizy danych (m.in. metoda analiz krzyżowych, metoda *conjoint*, regresja logistyczna- 5.2) ale później jakby nieco o nich zapominając – moim zdaniem zbyt skromnie wykorzystuje je w analizach, często ograniczając się do opisu jako podstawowej metody. W opracowaniu przydałaby się jakaś próba klasyfikacji - typologii dzielnic, określenia ich podobieństwa i różnic; wyliczenia różnych współczynników (np. w odniesieniu do nierówności w dochodach - badania ankietowe - wyliczenie współczynnika Giniego, itp.).

Dla porządku należy także podkreślić, że zastosowane tu metody badawcze są jak najbardziej poprawne, opracowania tabelaryczne solidne, jednakże w zakresie wizualizacji – prezentacji kartograficznej odczuwa się pewien niedosyt w rozdziale czwartym (zwłaszcza w pokazaniu na mapie zróżnicowania dzielnic, podobieństw lub ich odmienności - rozdział 4). Mapa, rysunek jest językiem geografa, zresztą żyjemy w takim czasie że dość powszechnie posługujemy się obrazem.

W zakresie metodycznym w odniesieniu do założeń (s.12), w których Doktorantka określiła zakres czasowy i zasięg przestrzenny badań - wydzieliła 15 dzielnic odsyłając z wyjaśnieniem do rozdziału 5, w którym pisze „... *realizacja założonych celów badawczych (opisanie zróżnicowania przestrzennego) wymagała równomiernego rozłożenia próby na obszarze całego miasta, stąd konieczne było wyznaczenie dzielnic obejmujących całe terytorium Piotrkowa. Delimitacja polegała na przyłączeniu do istniejących już osiedli mniejszych terenów przyległych albo na utworzeniu nowych dzielnic na pozostałych większych obszarach miasta. Podział był wynikiem analizy topograficznej, a dane dotyczące liczby mieszkańców poszczególnych obszarów oraz liczby i charakteru zabudowań wykorzystano pomocniczo...*” - por. rozdz. 5, s. 132 i 133). Jest to dość dyskusyjne przyjęcie, równie dobrze można było wziąć rejony statystyczne i jakoś logicznie je zagregować do większych jednostek. Proszę zatem o krótkie dopowiedzenie czy tak wydzielone dzielnice spełniały kryterium homogeniczności? Czy jest tu zachowana zasada względnej jednorodności wydzielonej dzielnicy.

Mam również pytanie w odniesieniu do stwierdzenia Doktorantki „...*podejmując próbę opisania percepcji przestrzeni w dzielnicy zamieszkania uwzględniono wskazywane przez mieszkańców zalety dzielnicy idealnej...*” (rozd. 5, s.129) a zatem jakie i jakiej dzielnicy, w opisie zabrakło tego wzorca. Może w podsumowaniu warto byłoby odnieść się do tego stwierdzenia i wykazać, które dzielnice zbliżają się swymi cechami do „dzielnicy idealnej”, a którym jeszcze daleko do tej idealności.

Empiryczno-poznawczy wymiar pracy oceniam dobrze, a analiza tu zawarta jest prawidłowa.

W warstwie empiryczno-poznawczej osiągnięciem Autorki jest próba identyfikacji uwarunkowań i wyłonienia czynników tak egzogenicznych, jak i endogenicznych wpływających na kształtowanie się warunków życia w Piotrkowie Trybunalskim, zarówno w sensie pozytywnym jak i negatywnym (rozdział.3 i 4) oraz próba ich kompleksowego ujęcia, co było do tej pory stosunkowo rzadko podejmowane w literaturze przedmiotu.

Analiza empiryczna uwarunkowań kształtujących warunki życia, jest wystarczająca a Autorka ostrożnie interpretuje, analizuje uzyskane wyniki, chociaż niekiedy chciałoby się więcej objaśnień przyczynowo-skutkowych.

Doktorantka w celu pracy podaje (s. 8; 2 wiersz od dołu), że *...dążyła do uszeregowania czynników, tak, aby określić ich wpływ na warunki życia w mieście jako całości oraz w poszczególnych jego częściach...*. W odniesieniu do tego uszeregowania odczuwam pewien niedosyt (ale jest to sprawa dyskusyjna) - gdyż moim zdaniem można było po rozdziale 3 i 4 – przedstawić jakąś próbę uszeregowania tych warunków, te warunki moim zdaniem są mało skwantyfikowane, można było „powyliczać” pewne wskaźniki, współczynniki. Tym bardziej, że w rozdziale piątym można byłoby je (te obiektywne warunki) skorelować z odpowiedziami respondentów. Bowiem może się tak zdarzyć, że obiektywnie warunki są dobre a mieszkańcy postrzegają je źle, tj. gorzej niż to wynika ze sparametryzowanych wskaźników, i odwrotnie.

Cennym osiągnięciem Doktorantki jest rozdział piąty i zawarte w nim analizy, i śmie twierdzić że dla Pani Mgr Sylwii Nowak również, bowiem zdecydowana większość, tj. na osiem sformułowanych wniosków końcowych siedem odnosi się do rezultatów uzyskanych na podstawie opinii mieszkańców zawartych w rozdziale piątym.

Z akademickiego obowiązku zwrócę również uwagę na drobne potknięcia techniczne, uchybienia i moim zdaniem pewne kwestie dyskusyjne, a może tylko pewne niedopowiedzenia ze strony Autorki, a mianowicie:

W rozdziale drugim, pt. *Historyczne podłoże rozwoju Piotrkowa Trybunalskiego* w niektórych zdaniach zabrakło podania na końcu akapitu źródła (np. s. 33, 34, 37, 40, 44, 55, 58, 66 i kilku dalszych) – doktorantka wkomponowuje źródło do środka tekstu, po czym dalej przytacza szczegóły które nie wiadomo z jakiego źródła pochodzą – należy domniemywać, że z tego co podała w środku akapitu. W kilku miejscach brak jest kropek na końcu zdań (np. s. 38 za Głowacki 1984). ; s. 39, 42 za (Baranowski 1989).

Zauważone pewne uchybienia stylistyczne i literówki: s. 41 - 2 wiersz od góry: *„...Piotrków pozbawiony.... rozwijało się...”*;

s.42 - 1 wiersz od dołu *„...W jego miasta znalazły się kolejne...”*: Nie rozumie odnośnika 28 gdzie napisano brak danych – 4% (s. 46);

s. 15 - Tablica 2. *Schemat przebieg procesu badawczego*. Strona 107 - tablica 28, w kilku przypadkach, gdy wykazała wiek zabudowy w Piotrkowie Trybunalskim w 2010 roku wg dzielnic w procentach po zsumowaniu nie daje 100 % (jest 98, 99%).

Pewne niedopowiedzenia, na przykład Doktorantka przytoczyła źródło (s. 53), które nieprecyzyjnie podaje informacje *„...np. świadczy o tym znacząca liczba wyrejestrowanych podmiotów...”* Jaka była liczba tych wyrejestrowanych podmiotów Doktorantka nie podaje, a może nie ma takich danych.

Tak na marginesie szkoda, że przy analizach Doktorantka nie próbowała wyliczyć liczby podmiotów na 1000 osób, lub na 1000 osób w wieku produkcyjnym, byłby to jakiś wskaźnik, który wskazuje na przedsiębiorczość mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego.

s. 61 - 12 wiersz od dołu *„... W 2005 r. odnotowano najniższą stopę bezrobocia w tym mieście, zarówno na tle grupy porównawczej, jak i średnio w skali województwa i kraju...”*- szkoda, że nie napisała ile wynosiła ta stopa bezrobocia. Owszem ta informacja gdzieś dalej się znajduje w tabeli 11 na stronie 63. Tak ogólnie to Doktorantka rzadko w tekście powołuje się na tabele czy na ryciny, stad też czytając tekst niekiedy przyswaja się go trudniej, zaś w kilku fragmentach odnosi się wrażenie że jest ona takim fachowym, dziennikarskim opisywaniem.

W niektórych fragmentach pracy są trochę stare (nieaktualne) dane. Z czego to wynikało, czy z braku dostępności danych aktualnych czy ich niewiarygodności. Doktorantka jest świadoma ułomności niektórych danych dlatego dyskretnie komentuje wyniki pracy, czemu dała wyraz, m.in. w tekście na s. 83, 91.

Praca pomimo tego, że jest analityczna, to w niektórych analizach przydałoby się dla wzmocnienia analizy wyliczenie wskaźników korelacji, np. gdy pisze *„... Między poziomem wykształcenia a wysokością zarobków w Piotrkowie występuje związek...”* (s. 97) – czy Doktorantka wyliczyła korelacje.

Omawiając *Przestrzenne warunki rozwoju miasta w latach 1990-2012* (podrozdział 4.2.) Doktorantka wykorzystuje różne źródła: opiera się na miejscowych planach, na planach szczegółowych, na studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzeni. Interesującym z poznawczego punktu widzenia byłoby uzyskanie krótkiej odpowiedzi na pytanie *Jaka jest struktura użytkowania terenu w Piotrkowie Trybunalskim* (czy Doktorantka ma na ten temat jakieś informacje). Wydaje się to dość istotne, bowiem wpływa to na percepcję warunków i jakość życia w mieście. Nigdzie bowiem nie zauważyłam by Doktorantka np. podała jaki jest udział procentowy terenów zielonych w mieście, ile m² obszarów zieleni przypada na 1 mieszkańca miasta, na tle tych miast które brała do analiz porównawczych (a takie informacje by się przydały gdy pisze o parkach miejskich i terenach zielonych w estetyce miasta (s.119). Przecież ilość zieleni wpływa na warunki i jakość życia, tak samo zresztą jak: hałas, zanieczyszczenie środowiska itp.).

Tak jak już wyżej zaznaczyłam, cennym osiągnięciem Doktorantki (tak w sensie naukowym, empiryczno-poznawczym, jak i aplikacyjnym) jest rozdział 5, w którym Autorka badała opinie mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego dotyczące warunków życia w mieście, szkoda że pisząc o dostępie do infrastruktury społecznej (podrozdz. 5.4) nie pytała o Internet, o „kafejki” internetowe – bo to też wpływa na warunki oraz jakość życia – tym bardziej, że w kolejnym podrozdziałach zadaje pytania o codzienną rekreację, spacerowanie po mieście, odwiedzanie kawiarni itp. (5.5.1 - codzienna rekreacja, 5.5.2 - spacerowanie po mieście, 5.5.3 - odwiedzanie kawiarni i innych miejsc spotkań), i dziwi fakt że w żadnych z propozycji odpowiedzi nie było „kafejek” internetowych (czyżby w Piotrkowie Trybunalskim ich nie było! – w ogóle nie było takiej możliwości wskazania - Załącznik 2, s. 219). Tu proszę o dopowiedzenie przez kogo był ułożony kwestionariusz ankiety czy przez pracowników Instytutu GfK Polonia, czy przez Doktorantkę, czy Doktorantka miała wpływ na konstrukcje pytań i wskazania różnych wariantów odpowiedzi). Wydaje się, że jest to pewne przeoczenie bowiem obecnie bardzo dużo osób spędza czas w kawiarenkach internetowych lub w domu przy Internecie. Tak przy okazji proszę o dopowiedzenie odnośnie stwierdzenia „...w ramach pierwszego z nich przeprowadzono diadę z Ekspertami z Pracowni Planowania przestrzennego w Piotrkowie Trybunalskim, a drugiego - wywiady osobiste kwestionariuszowe...” (s.15, ostatni akapit) czy to były inne wywiady niż te podane wyżej, czy te same.

Oczywiście zawarte powyżej pytania i uwagi nie umniejszają mojej dobrej oceny pracy Pani mgr Sylwii Nowak ale świadczą jedynie, jak ogromne zaciekawienie wywołała lektura pracy u recenzentki.

Rozprawa Pani mgr Sylwii Nowak ma ogromny **wymiar aplikacyjny**, może być wykorzystana przez Władze miasta do kreowania właściwego zagospodarowania przestrzeni, do poprawy funkcjonowania gospodarki w mieście i podnoszenia warunków i jakości życia mieszkańców Piotrkowa Trybunalskiego. Praca stanowi pewien **wkład do dyskusji** na temat przeobrażeń miast w okresie kształtowania się gospodarki rynkowej na przykładzie miasta powiatowego, które straciło status miasta wojewódzkiego.

Nowatorstwo pracy: Rozprawa Pani mgr Sylwii Nowak pt. *Czynniki kształtujące warunki życia w Piotrkowie Trybunalskim po transformacji ustrojowej* jest jedną z pierwszych prób kompleksowego ujęcia warunków życia w mieście (na co w swoich badaniach wcześniej wskazywał S. Liszewski) oraz pierwszą próbą pokazania egzogenicznych i endogenicznych uwarunkowań warunków życia w Piotrkowie Trybunalskim.

Reasumując: powyższe uwagi w niczym nie umniejszają mojej dobrej oceny rozprawy doktorskiej Pani mgr Sylwii Nowak, ale świadczą jedynie, z jak trudnym przedmiotem badała Autorka przyszło się zmierzyć. Zdecydowaną większość moich uwag należy raczej traktować jako rady i wskazówki dla Autorki rozprawy do wykorzystania w dalszej pracy badawczej. Wyrażone uwagi i zastrzeżenia nie podważają merytorycznych walorów rozprawy, ale mają dać Autorce materiał do przemyśleń przy przygotowaniu w fragmentów pracy do druku. Recenzyjna lektura (pomimo tego, że praca jest dość obszerna) była przyjemną koniecznością pochylenia się nad interesującym studium na temat warunków i jakości życia w mieście.

Generalnie rozprawa Pani mgr Sylwii Nowak jest ciekawym i dojrzałym studium z zakresu badań warunków życia w mieście, wykonana jest solidnie, napisana jest poprawnym językiem. Doktorantka wykazała się dobrym przygotowaniem w zakresie warsztatowym.

Wniosek końcowy.

Podsumowując swoją opinię chciałabym wyraźnie podkreślić, że przedstawioną mi do recenzji dysertację doktorską autorstwa Pani mgr Sylwii Nowak uważam za opracowanie solidne, że Autorka ocenianej pracy podjęła temat aktualny i ważki, zarówno w sensie naukowym, jak i aplikacyjnym. Chcę również podkreślić, szczególne walory opracowania: że jest to opracowanie bardzo wartościowe w warstwie empiryczno-poznawczej i aplikacyjnej oraz że jest pierwszą próbą kompleksowego spojrzenia na czynniki kształtujące warunki życia w mieście.

Uważam, że praca Pani mgr Sylwii Nowak pt. *Czynniki kształtujące warunki życia w Piotrkowie Trybunalskim po transformacji ustrojowej* spełnia warunki określone w Ustawie o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 r. – Dz. Ustaw RP Nr 65 z dnia 16 kwietnia 2003 r. z późniejszymi zmianami, i wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Geografii i Przestrzennego zagospodarowania PAN o przyjęcie pracy i dopuszczenie Pani mgr Sylwii Nowak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Toruń, 15.09.2016 r.

.....
Prof. dr hab. Daniela Szymańska